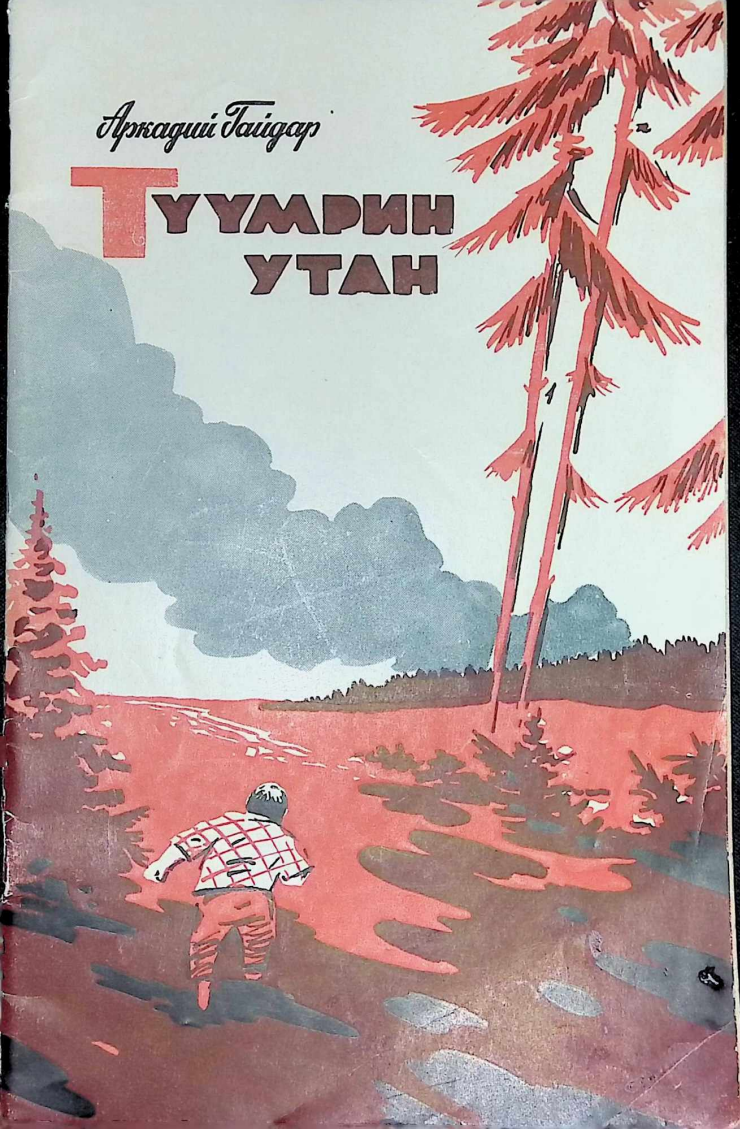

Аржагийн Тайгар

ТУУМРИН УТАН

6459 P2

10391

АРКАДИЙ ГАЙДАР

ТҮҮМРИН УТАН

6458-
м
1970
1981

Хальмг госиздат
Элст 1961

БИБЛИОТЕКА
Книголюбивого научно-
исследовательского
института
ИСТОРИИ, ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Ө-шуһу модн заагт бээсн шин ик заводт мини экм көдлн бээж, сурһуль сурдг билэ.

Мана бээсн герин арвн зурһадгч хорад нег күүкн билэ. Күүкнэ нернь Феня бээж. Эцгнь летчик билэ.

Нег дакж Феня герин һаза теңгр өөдән хэләһэд зогсжатлнь, таньдго нег хулхач көвүн күүкн тал дэврэд, бэржэсн конфетинь булаһад авчкж.

Тигхд би түлэ хадһлдг сара деер һарад, нарн суух үзг тал Қальва гидг һолин ца ик холд, хагсу торф һардг унулта һазрт, урж өдрэс авн шатжасн модн тал хэләһэд суулав.

Болв би түүмр үзсн угав, зуг һашун үнрнь манур, селән күртл ирж, энд әмт унтуллго бээсн, цаһан үүлн мет уга үзүв.

Фенян хээкрсн ду соңсхларн, герин ора деерэс би керә кевтәһәр һәрәдж бууһад, тер көвүнә ардас шүүрэд бәрвв. Көвүн дегд әәхләрн, чишкж хээкрв. Амндан бээсн конфетән көвүн амнасн түргж хайчкад, тохаһарн мини чеежәр түлчкәд, гүүһәд йовж одв.

— Бичә ууль, һазрт кевтсн конфет төрүц бичә өргж ав,— гиж цань уга нәрн кевәр би Феняд закув. Юңгад гихлә, күүнә шимж йовад хайчксн үддл конфетиг әмтн авч идснәс олзта юмн мел уга.

Зүгэр конфет өнгэр бичэ үртхэ гигэд бор нооста Брутик гидг нохан кичг дуудж авад, амнднь чикввдн. Кичг экн авгтан гиинэд, алдрж хархар седв — чолу эс гиж мод амнднь чикжэнэ гиж тер тоолсн бээдлтэ. Болв эмтэхн юм өгсиг медчкэд, нохан кичг байрлж шарвадад, мадна келэс шүүрч оралдв.

— Би экэсн талдан конфет сурж авх билэв, зуг экм эндр уурта бээнэ, тигэд талданиг өгл уга чигн бээх,— гиж Феня саначрхж келв.

— Өгх зөвтэ,— гиж би шиидэд, келүв: Хоюрн экүрчн одий. Юн болсна тускар би келж өгнэв, тигхлэ, чамд экинч санань зовх.

Бидн хойр нег-негнәннь харас бэрлдэд, арвн зурһадгч патър бээсн гер тал йоввдн. Ус орулдг улс малтсн канав деер тэвсн ут харһа деегэр бидн хархларн, би Феняг унж одвза гигэд захаснь чаңһар бэрүв, юңгад гихлэ, тер шиңкэн дөнтэ, эс гиж нам тавта чигн бээсн болх, би кезэнэ арвн зурһа орлав.

Кесг давхр герин хамгин деерк давхртнь һарч ирхлэ, мана ардас Брутик дөрөһөр давшад эмсхсн аашхиг үзвдн.

* * *

Хоран үүдн сул бээж. Маниг орлһнла, Фенян эк күүкнәннь өмнэс адһж тосв. Чирәннь уульсн бээдлтэ. Күүкнь һартан көк шарф болн булһарар кесн сумк бэржэнэ.

— Һашута көөркү минь! — гиж экнь келэд, күүкэн һар деерэн авб.— Игтлэн хама бийэн будсмч? Хөв тату хээмнь минь, көндрл уга сууһич. Нанд, чамаг угаһар чигн зовлц дала!..— гиж экнь шулун-шулуһар келв. Бийнь болхла, негт һар арчдг чиигтэ кенчриг нег захаснь тач авад, негт күүкнәннь өмсж йовсн киртэ фартук тээлэд, нү-

днәннь нульмсиг чирэһэсн арчад, юмнд одхар ад-
һж бээснь медгдв.

— Чи, сэн көвүнч. Мини күүк хэлэхдэн дур-
тач. Дуртаничн би терзэр хэлэхэд медлэв. Феня-
та хоюрн герт нег част үлдтн. Нанд төрүц цол
уга. Би чамд нег цагт бас сэ кехв,— гиж күүкнэ
эк нанд келв.

Күүкнэ эк тигж келэд, мини ээм деер харан
тэвж, уульсн нүдэрн нанур ширтж хэлэв.

Күүк хэлэдг цол нанд уга билэ, нос уйдг күү-
нэс экиннь башмг оч авх зөвтэ билэв. Болв Фе-
няг хэлэхэд үлдич гигэд экнь сурад бээхлэнь, би
Фенята хоюрн үлдүв. Иим баахн юмна төлэ на-
маг ээрхлэрн, нег учрта бачм керг харһсн болжа-
на, керго гиж болшго гиж санжанав.

— Не, ээж, гем уга, сэн, үлднэвдн,— гиж Фе-
ня өөлсн-һундсн бээдлтөһөр чирэһэн арчн бээж
келв.— Болв чи маднд, эмтэхн ю болв чигн үл-
дэ, эс гиж уудьврта болх.

— Эврэн бийстн автн,— гиж экнь келэд, шид-
мсэр нег һазр боочкн түлкүрмүд стол деер һар-
һж хайчкад, Феня күүкэн теврэд үмсчкэд, адһм
угаһар гертэсн һарч йовв.

— Яһна гидг энв — ээжм түлкүрмүдиг үлдэ-
чкэд йовж одв. Акад юмб,— гиж Феня, стол деер
бээсн түлкүрмүдиг авч бээһэд, келв.

— Энүнд алн болх юмн угалм, би нам өврж
бээхшв. Бидн цуһар эврэ улслм, хулха кедг, кү
тондг улс бишлмдн.

— Бидн кү тондг улс бишвдн,— гиж Феня цэ-
элһж келв.— Болв тер стол секхлэрн, оньдинд
нег юм хамхлчкнав. Одахн тер стол дотр бээсн
варень асхрад, пол деегүр гүүв.

Бидн нежэһэд конфет болн балта авад, Бру-
тик гидг кичгт хатж одсн зүсм өдмг хайж өгчкэд,
хамртнь бал түрквдн.

Бидн хааһулнь секэтэ бээсн терзин өөр ирэд зогсвдн.

— Үзжэнч! Мел уул эдл өндр гер. Негл чагчм өндр эрг деерэс хэлэслэ эдл, эндэс көк тег чигн, ут боодг чигн, көдлмшч нег күн үвлэр чон хаж авсн сала чигн үзгднэ.

Төгэлндэн хэлэхлэ, мел модн, модн...

— Зогс, өмэрэн бичэ өөрд, Феньк,— гиж терзин өөрэс хооран дуудж авад келв. Нарна толяс чирэһэн альхарн халхлж, терзэр шаһаж хэлэвв.

Эн үзгджэсн юмб? Кальва гидг холур болн хол утан дотр үзгджэсн торф бээсн һазр тал биш, төрүц талдан үзгүр эн терз хэлэж. Болв һурвн километрэс даву биш һазрт нигт модн заагас харбор утан өткн үүлн мет өөдөн һарад бээв. Түүмр кезэнь тенд күрснь нанд медгдж бээхмн уга.

Би хэврһшэн хэлэхэд зогсув. Фенян хайсн балтаг одак Брутик авад, пол деер кевти бээж идв. Феня болхла, герин өнцгд шахлдад, нан тал уурлсн бээдлтәһэр хэлэж зогсв.

— Чи соңсвр угач,— гиж Феня уурлж келв.— Мини экм чамаг нанла нааджатха гиж үлдэлэ, тер бийнь, чи намаг Феня биш, Феньк гиж келнэч, дакад терзин өөрэс намаг көөнэч. Не, тим болхла, мана гертэс һар.

— Феня наарич, тер дора юн болжахиг хэлэлчн,— гивв.

Деерэс дорагшан манд иим юмн үзгдв:

Уульнц дундаһур мөртэ хойр күн довтлад йовж одцхав.

Кировин бумбин өөрәһүр, Первомайск өргн площадь дундаһур дөчн күүнэс бүрдсн отряд, күрзсэн ээм деерэн үүрцхэсн, адһлдж йовхнь үзгдв.

Заводин хашан үүдн секгдхлэ, тендэс эмтн

дүүрч суусн тавн машин харч ирв. Эн машид күржсн дууһан улм икдүлж, йовһн улсиг күцж давад, школын өөрэс харсн талдан хаалһар давад, үзгддгэн уурч одв.

Уульнцар кесг көвүд гүүлдж, наадж йовцхаснь үзгдв.

Тедн, эндән келхд, хама юн болсиг цугтайһинь үзэд медэд авчксн болх. Би болхла, эн күүк хэләһэд суух болж харчанав. Нанд һундлта.

Болв, аш сүүлднь, түүмр унтрадг машин гүүһэд харч ирхлә, би бийән бәрж чадсн угав.

— Феня, чи энүнд һанцарн бәәжә, би агчмин зуур хаша тал одад, дарунь хэрү ирнәв,— гиж сурвв.

— Уга, һанцхарн үлдхдән би әәжәнәв. Соңсжанч эн әәмштгә дууг?

— Энчн керг уга юмн. Чонин дун биш, турваһас харчах ә. Тигәд, чамаг эн идхн уга. Әс уульдгчн сән. Тигхлә, хоюрн бууһад, тер нааджасн бичкдүр одий. Теднә өөр невчкн зуур бәәһэд, хэрү ирий.

— Гериг сул оркхмб? — гиж Феня керсүрхж келв.— Герин үүд оньслдг оньсна түлкүр экм үлдәсн уга. Керм бидн үүдиг чанһар цокад хаачкхла, үүдн эврән бийнь оньслгдж одх, тер цагт яһий? Володьк, энчн тигж болш уга, чи энүнд су, бичә юмнд од.

Болв би сууж ядад бәәвв. Би терзәр дару-дарунь шаһагад хэлән бәәж, Феня күүкнлә үгцнәв.

— Не, би яһсндан чамаг хэләж, чини өөр бәәх зөвтәв? Чи үкрвч аль мөрмч? Аль нам чи экән иртл, һанцарн гертән бәәж чадшговч? Талдан күүкд болхла, һанцарн үлдчкәд, экән иртл тагчг, дун уга гертән бәәцхәнә. Ямаран болв чигн кенчрин тасрха олж авад, наадһас кенәд, «бай-бай» гиж теднән саатулад наадцхана. Не, наадһасар

наадшго болхла, сууһад, өвртэ, сүүлтэ зан зурад, гертэн бээхичн...

— Уга, би һанцарн бээж чадш угав,— гиж Феня сөрүцж келв.— Кедр, би һанцхарн үлдэд, краһна ам секхлэрн, хэрү хаахан мартчкхв. Эс гиж стол деер бек асхад чигн оркхв. Нег дакж, бешин цө деерэс мисг уһһалав, терүнэ хөөн оньсин нүкэр хадас чикж орулад, оньсэвдэд... Экм ирэд, үүднэ оньсиг тээлхэр түлкүрэрн кесг дакж эргүлсн бийнь, оньсиг тээлж, герин үүд секж чадсн уга. Экм кү дуудж авхулад, оньсиг хамхлулад һарһулав. Уга, тиим биш, һанцарн герт үлднэ гисн цань уга йир зовлн,— гиж Феня арһул келв.

— Кергтэ күн биш бээжч,— гиж би келүв.— Кранас ус тэв, бек асх, нисг күчэр түлкж уһһа, оньснд хадас чикж орул гиж кен чамд келв? Би чини эк болсн болхнь, чамаг деесэр жэ гитлчн цокх билэв.

— Тигж цокдг йосн угалм,— гиж Феня лавлж келэд, экнь ирснд байрлад, түрүн хораһур гүж һарч ирв. Зууран муурад ирсн экнь күүкэн энд-тендэснь болһаж, шулун кевэр хэлэчкэд, гер дотр бээсн хамг өлг-эд дарандан бээх угаг шинжлчкэд, диван деер амрад суув.

— Чирэ һар хойран оч уһа,— гиж экнь күүкндэн закв.

— Удл уга манд машин ирх, тигэд, тер машин деер сууһад, аэродромур одад, эцглэчн золһхмн.

Феня байрлчкад, яах-кеехэн медж чадад, Брутикин көл ишкэд, өлгэтэ бээсн һар арчдг кенчриг шүүрч авад, пол деегүр чирн йовж, чирэ һар хойран уһахар хот кедг хораһур орв.

Мини дотрк бульглад одв. Мана заводас арвн тавн километрт бээх аэродромд би төрүц эндр өдр күртл оч үзэд угав.

Авиацин сэн өдр болхд, цуг сурхульчириг аэродромд машинэр күргхд би одсн угав, юнгад гихлэ, терүнэ өмнхн би дөрвн кружк киитн квас ууһад дүлэрч одн гивв, тигэд, чикндэн грелк тэвэд, һурвн хонг кевтв.

— Та Фенята хоюрн аэродром деер удан бээхвт? — гиж, шүлсэн зальгн бээж, Фенян экэс би арһул сурв.

— Уга. Бидн күрм бийэри хэрү һархвдн.

«Хөөннь чамд сэ күргхв» гиж келсинь санчкад, терүнэ тускар келхдэн эмәһэд, мацнаһасм көлсн һарад бээсн бийнь, бийән чацһаж авчкад:

— Намаг ю келхэр бээхиг меджэнт? Аэродромур намаг бас дахултн,— гиж би сурвв.

Фенян эк, негл мини келсиг эс соңссн кевтәһэр, мини сурснд ямаран чигн хэрү өгсн уга. Нүр үздг гер авад, өмнән тэвчкэд, эврәннь цэәвр чирәдэн пудр түркн бээж, арһул үг келжәһэд, нанур хэлэв. Мини бээдл, санхд, зөвөр инэдтэ болн өврмжтэ болсн учрар, невчк инәмс гичкэд, доргшан өкәһэд, элкн деерм эрә торчасн бүсәсм татчкад, келв:

— Гем уга. Сән. Мини күүкиг чи таасдгичн би меднэв. Кемр чамаг гертксчн тэвхлэ, маднла хамдан йов.

— Эн нанд йир дурго,— гиж Феня чирәһән полотенцэр арчн бээж, шүрүлкж келв.— Эн намаг үкрлэ дүнгцүлэд, му келэд, чамаг гүвдтхэ гиж келв.

— Болв, Феня, чи намаг түрүлэд му келлэлмч,— гиж би келвв.— Би зөрц тигж келлэв. Би кезэчн чамаг харсж, чамур болналм!

— Терчн чик,— гиж Феня, чирәһән адһн арчад зөвшэрв.— Эн оньдин нан тал болна. Витьк Крюков болхла, негх дакж нан тал болв. Намаг төрүц эс татсн көвүд чигн бэәнэ.

Гүүнэд хэрж ирж йовад, герин хаза Витьк Крюковла харивв. Гурвн цаһачуд межэ һатлж һарч ирэд, мана ик завод шатахин кергт моднд һал өгч гиж Витьк адһж, нег киинһэр нанд цугинь келж өгв.

Зар тэвгдв.

Би герүрн гүүнэд орж ирвв. Болв гер дотр шууган уга, тагчг бээж. Мини экм стол деер нег бичкн цаас тэвчкэд, терүгән өкәһэд хэлэж бээнә, бичкн циркуляр төргр темдгүд тэвэд, гертән көдлэд сууна.

— Чи, гертән бәнч? — гиж, би эмсхж экәсн сурув.

— Арһулд, стол чичрүллго ор,— гиж экм хэрү өгв.

— Чи ю кеһэд суунач? Цаһачудин тускар соңсвч?

Экм линейк авад, цаһан цаасн деегүр нәрхн татас татв.

— Володьк, нанд цол уга. Не, межэ һатлад ирсн чигн болтха, нохадьг, намаг угаһар чигн те-дниг бәрж авх. Чи һосчур одад, мини башмг авад ирхнчн,— гиж экм келв.

— Ода тиигән одхд ора биший? — гиж би экдән келвв.— Зөв өгхлэчн, би Фенята, терүнә эктә хамдан аэродром орнав. Бидн тенд удан бээхн угавдн, дарунь хэрү күрч ирхвдн.

— Уга, бичә йов, тигәрән одад төрүц керг уга,— гиж экм хэрү өгв.

— Чи баавта хоюрн машинһэр Иркутск орхларн, намаг авч йовхар бээсэн меднч,— гиж би медулж цааранднь келвв.— Намаг йовхар белн болчкән цагт, нег күн манад ирлүс. Машин деер сул орм эс күртхлә, чи намаг арһул дуудж авад, зуржасн зураһан хайчкад, нанур хэлэжәһэд, бичә уурл, гертән үлд гиж чи намаг эвлж келж су-

рлусч. Тигхд, би уурлж, му занлго, тагчг гертэн үлдлэв. Чи терүг меднч аль угайч?

— Э, ода медвв.

— Фенята хоюрн машинэр йовж болхий аль угай?

— Йов,— гиж экм зөв өгчкэд,— чи, Володя, күн бишч, йоста гидг адусн бээжч. Шүүврэн өгтлэн нанд юмнд оддг арн уга, тер бийнь, би башмгтан эврэн одх болжанав,— гиж эс таасжах бэ-эдлтэнэр, экм келв.

— Чи икэр хувцан бичэ хармнад бэ,— гиж би экдэн келвв.— Эврэннь улан туфлян, улан күлтэн өмс. Арһулджа, би ик болхларн, чамд торһн алчур белг гиж өгнэв, тер цагт чамаг грузинкэс йилһж авч болшго.

— Болхл ода, цааран йович,— гиж экм му-схлзж келв.— Хот кедг хораһур одад, хойр котлет, нег зүсм өдмг ораж ав. Герин оньсна түлкүр бийлэн авад йов, эс гиж намаг угад ирхлэрн, гертэн яһж орнач.

Би йовхар даруны белн болвв. Зүн хавтхдан ораж авсн хотан дүрэд, барун бийдк хавтхдан йоста браунингин бээдлтэ, хорһлжар кесн наадһа пистүлиг дүрж авчкад назаран хархлам, нег машин өмнэсм нарч ирв.

Хамгин түрүн болж машинэс Феня бууһад, гүүж ирв, терүнэ ардас Брутик ирв. Бидн машин дотр орад, булһарар кесн суудг орм деер бийрк-сн бээдл һарһад суунавдн, бичкдүд машиг төгөлэд зогсчкад, манд бахтжацхана.

— Чи юн гиж тоолжанач, бийлэн хамдан Брутикиг авч йовий? Хэлэлчн, яһж һэрэддгинь, шарваддгинь,— гиж, Феня шофер тал нүднөннь булчгар хэлэж, нанд шимлдж келв.

— Экчн уурлсн угай?

— Гем уга. Түрүн авгтан медл уга чигн бээх,

хөөннь болхла, бидн эврэн бийсмдн медсн уга билэвдн гиж келхмн. Брутик, наарлчн... Не, бав-
лр нооста домбр, шулудхнчн!

Нохан кичгиг гижгэснь авад, машинэ кабин дотр орулж авчкад, деерэснь альчулар хучв,— Феня ик керсү күүкн бээж. Экэн ирж йовхиг мед-
чкэд, кабинэ орад бээсн электрическ фонарь тал шилтэд, деегшэн хэлэхэд суув.

Хаша дотрас харч ирсн машин эргэд, олн-эм-
тн йовдг шуугата уульнцар гүүхэд харв. Догшн салькн кедлжэлэ, тигэд, машинэс харсн утан кү-
үнэ хамриг хорсхав.

Тегш биш хаалхар гүүж йовад, машин даң-
шад, хойр талагшан сегсргдж нээхлнэ. Толһанинь орасн альчур дотрас Брутик хонгшаран уралан булталһж харһад, машинэ моторин ээг медж ча-
дл уга, чикэн өгч соңсна.

Хур орх бээдл хархла, керэс яах-кехэн медж чадад деер нислдэд бээнэ. Орх хурин өмн малмуд тогтнж өгл уга мөөрлдэд бээхлэнь, малчнр шил-
врмүдэн тачкнудад, малыг уурлсн бээдлтһэр баглж хурацхав. Урһата модна өөр бээсн тушата мөрн хойр чикэн сертэлһчкэд, орх хурин үнр авад зогсжана.

Мадна өөрэхэр нег мотоциклист давж харв. Эн йир хурдар гүүлгэд йовж одв, бидн нам эргэд терзэр хэлэтл, тер эрэ үзгдм чигэр ик холд гүүж харад, бичкн хорха эс гиж батхн мет төөнгрж үзгдв.

Өндр моддин захд ирхлэмдн, буута нег улан цергч өмнэсмдн харч ирэд, мадниг зогсав.

— Цааран йовж болшго, хэрү йовтн,— гиж тер салдс келв.

— Юңгад эс йовж болх билэ, энчнь летчик Федосеевин гергн,— гиж шофер келв.

— Сэн, тиим болхла, невчк күлэжэтн.

Эн салдс хавтхасн бишкүрэн һарһж авад, хойр дакж ишкрэд, эврәннь начальникән дуудв.

Начальникиг бидн күлөһэд суутлмдн, цергө хойр күн маднур ирв. Эдн ик хойр нохаг күзүнэснь деесэр бэрэд зогсцхав. Эн нохас харулд бээдг отрядин — негнь Ветер, наадкнь Лютта гидг нертө, юм хээж олдг нохас бээж.

Би Бруतिकиг өргэд, машинэ терзэр тер нохас үзүлв. Тиим ик нохас үзчкэд, Брутик теднэс ээчкэд, сүүлэн көндөж гиинв. Зуг Ветер болн Лютта хойр тер кичгиг төрүц керглсн уга.

Бу уга, пистүлта нег күн маднур өөрдж ирэд, летчик Федосеевин гергн йовж йовхиг медчкэд, һаран картузиннь нүүрт күргж өргчкэд, харулд зогсжасн салдст мадниг цааранднь' йовулх докъя өгв.

— Эңгин улсиг йовж болшго гинэ, кемр летчик Федосеевин гергн гихлэ, йовж болх гицхэнэ. Федосеевин гергн болна гисн йир сэн. Тиим биший?— гиж Феня эkdэн келв.

— Ду таср, генн домбр! Юуна тускар келжэхэн чи эврэн бийчн меджэхн угач.

Чиигин үнр һарад ирв. Модн заагур усн цээж үзгдв. Модна барун бийд Куйчук гидг ут, өргн чигн нур налаж үзгдв.

Эргндэн хэлэхлэ, урднь төрүц үзгдэд уга соньн кесг юмс үзгднэ. Салькн көдлэд, нуурин усна дольганд цаһан көөсн хурв. Эн нуурин телтр уужм көвэд ик-ик заль падрад шатжасн модн үзгдв. Түүмрин күржннсн дун болн шатад унжах моддин эс түүмрт халсн халун аһарла хамдан нег километр һазрас нур деегүр ирж сонсгдв.

Модна ацст орсн түүмрин заль делсэд өөдөн һарчкад, дарунь хэрү, доргшан унж одна. Дорһур гүүж шатсн түүмрин заль нуурин көвөһэс ус тач авчах бээдлтөһэр усн деерөһүр билэ. Зөрм-

дэн модд — шатад ундмн, тигэд, теднэ шүрүнд шатжасн модна утан харлад, өөдэн цоонград харч ирэд, салькнд кесг энгд тасрад тардг билэ.

— Тенд күн сөөхэр зөрц түүмр тэвж,— гиж шофер хундсн бээдлтөхөр келв.

Нохас тэвж хээлхэд, тер дарунь тедниг бэрэд авч болх бээсмн, зуг түүмрт теднэ мөр геедрв, тер учрар тедниг Лютта нохаһар хээлхд жаңһрта болв.

— Кен шатасн болх?— гиж Феня арһул на нас сурв.— Терүг зөрц шатасн болхий?

— Хар саната улс шатаж,— гиж би арһул хэрү өгвв. Тедн цуг мана һазриг шатах ухата чигн болхмн.

— Тиим юмн бээхий? Манахс буута йовсиг чи үзвч? Тедниг дарунь бэрэд авчкхмн болжана.

— Тедниг бэрж авхнь лавта, зуг дарунь бэрхлэ, сэн бээж, эс гиж энүнд бээхд ээмшгтэ болжана. Чик эс келжәнүв, Володя?

— Эчн чамд ээмшгтэ болж медгдженэ. Нанд болхла, төрүц ээмшг биш. Мини эцгм дээнд йовла, тер бийнь юмнас эл уга, бийән зөргтэ кевэр бэрж йовж.

— Чи биш, эцгчн тиим зөргтэлм... Нанд бас эцг бээнэ...

Модд заагас машин гүүһэд харч ирм цацу бидн аэродром бээсн һазрур күрч ирвдн.

— Машинэс бууһад холд бичэ одцхатн,— гиж Фенян эк манд закчкад, эврән бийнь модар бэрсн ик гер хэлэхэд йовж одв.

Күүкнэ экнь герин үүднд күрэд ирлһнлэ, кирлцэ деер зогсжасн кесг летчикүд, механикүд, бээсн эмтн цуһар дегц зогсцхаж, тагчгар терүнлэ мендлцхэв.

Феня Брутик хойр зогсжасн маши эргэд, гүүлдэд наада бээтл, би күүнджэсн улс тал одад,

теднэ күүндэ соңсад, Фенян эцг, летчик Федосеев, түүмр шатжасн һазриг хэлэж шинжлхэр бичкн самолетар өцклдүр нисэд йовж одсиг медж авв. Нисэд сутк шаху цаг болв, зуг эн летчик яһсн медгдхш.

Санхд, самолетнь эвдрсн болх бээдлтэ эс гиж кергтэ болад, зөрц буусн болх. Хама бээдг болхв? Модн шатсн һазрт эс буусн болхнь, сэн бээж, юцгад гихлэ, түүмр нег суткин эргцд хөрн квадратн километр тарв.

Мана межэг бу-селмтэ һурвн күн давж һарч! Тедниг «Искра» совхозин мөрч үзж.

Тер улс мөрчиг ардаснь көөж хаһад, терүнэ мөринь хаж унһаһад, бийинь көлэрнь шавтаж, тер учрар эн мөрч мана селэнэ захд ик ора ирв.

Терүнд хордад уурлчкад, хорһлжар кесн пистүлэн һартан авад, теегэр дайлад йовж йовад, зогсжасн машин тал Фенян эткэ хамдан оч йовсн өндр нуриһта нег күүнлэ өрчднь зүүлһэтэ йовсн орденлань мацнаһарн цоклдм дүнгәһәр зөрлцж харһвдн.

Эн күн намаг эврәннь күнд, ик һарарн бэрэд зогсав. Эн күн мацнадм бээсн сөрвим хэлэчкэд, мини һарт бээсн хорһлжн браунингиг тач авб.

Би яах-кеехән медж чадад зогсвв.

Тер күн болхла, инәмсглсн чигн уга, инэдтэ-шофта нег чигн үг келсн уга. Эн күн эврәннь альхн деерән мини пистүл тэвэд, күнд, гиигнинь медж авхар хэлэв. Эврәннь булһар пальтон ханцар арччкад, пистүлим хэрү нанд өгчкв.

Эн күн эскадрилин комиссар бээсинь би хөөннь медүв. Маниг машин күртл һарһж ирчкэд, летчик Федосеевиг деерэс самолетар чигн, һазр деер чигн хээжэцхәнэ гиж дакад нег давтж эн келв.

Бидн хэрцхэвдн.

Асхн болж йовсн цаг билэ. Керг-төр күцшгог медсн Феня һундлта бээдлтәһәр, Брутиклә дакж наадлго, машин деер тагчг суув. Экиннь кәл дерләд суусн күүкн генткн унтж одв.

Цаарандан йовх дутман, машинән улм арһул йовулж, зөрү өмнәсн йовж йовх улсиг давулж һарһдг болввдн.

Ацата машид, дәәнә тергд мана хажуһар давад һарад бәәцхәв. Саперин рот энүгәр давж һарв. Мана биш, талдан нег, келхд Иркутскас ирсн толһач күүнә автомобиль өөгүрмдн гүүлгәд, давж һарв.

Хаалһ сулдад, зә һарм цацу, мана шофер машинән хурдар йовулв.

Машин тер дарунь хаалһ деер кевтсн төмрлә харһад зогсв.

Шофер машинәс бууһад, машинән эргәд хәләжәһәд, өвс хурадг машинә төмр сунһуг шүдн хаалһ деер кевтсиг үзчкәд, му келчкәд, камер, төгә сольх кергтә гиж шуукрж келв.

Шофер домкрат тәвж маши өргхд күнд бичә болтха гигәд Фенян эк бидн хойр машинәс бууввдн, мана ардас Брутик чигн буув.

Шофер машинән ясхар машин дотрас кесг зүсн зер-зев һарһж авад, бел кежәтлнь, Фенян эк модна захд һарад, нааран-цааран йовв, би болхла, Брутиктә хамдан модн заагур орад, хоюрн гүүлдәд, нег-негнәсн бултж наадцхаввдн. Керп Брутик намаг олж авч чадлго, уданар хәәхләрн, әәһәд, же гитлән гииннә.

Бидн наадад, зөвәр цаг болжвдн. Икәр гүүснәс авн ким давхцад, модна уң деер би уха ухалад суувв. Машинә күржңисн э соңсчкад, ормасн босад, Брутикиг дуудж авчкад, машин талан гүүһәд һарвв. Болв хойр-һурвн минут гүүчкәд,

тер соңсгдсн дун мана машинэ дун биш болх бээдлтэ гиж тоолад, би зогсув. Мана машин олнзүсн ээтэ, ут дуута билэ, эн дун болхла, ацана машинэ дун кевтэ, бүдүн. Тигэд, би барун хар талгшан хажиж харвв, мини санахар болхла, мел хаалһ хэлэхэд, хоодан харсн болвв.

Холас бишкүрин э соңсгдв. Эннь мана машин бээж. Зуг хама дун харч йовсинь, би күцц медж чадад бээвв.

Барун үзг тал би икэр хажиж авад, бээсн чидлэн харһад, уралан гүүвв.

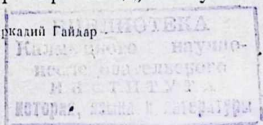
Бичкн Брутик өвснлэ оралдн йовж, мини ардас дахад гүүһэд йовна.

6459-
Би адһад эндүрсн болхнь, ормасн хажиж харлго, нег ормдан бээх билэв, эс гиж машин дакад шинэс бишкүр татхиг күлэхэд, соңсж авад, терүн тал үрвэд йовх билэв. Болв нанд ээх нег юмн үзгдв. Гүүж йовад би генткн унулта һазрт шигдж орад, терүнэсн эрэн гиж сулдад, хагсу һазр деер харвв. Хэлэ, дакад бишкүр татжана. Би хэрү эргж йовх зөвтэ болвв. Болв унулта һазрас саглад, терүг холаһур эргж хархар седчкэд, эндүрэд нег ормдан кесг эргэд йовчкад, нигт модн заагур хоодан, хэлэсн талан гүүһэд харвв.

Нарн сууһад зөвөр болчксн цаг. Үүлн заагур сар икэр герлтж үзгдв. Урднь күн йовад уга, мини йовж йовсн хаалһ күн йовхд ээмшгтэ болн күнд болж медгднэ. Одх үзг талан биш, оцгдан һазрур би йовж- йовжв. Дакад амр хаалһд харч авад йовв.

Мини ардас Брутик дахна. Уульн гиж нүднэсм нульмсн хардган уурв, хээкрлһнэс хоолм сөөлнгрв, мацнам көлстэ болв, картузм геедрв, чирэдм ут татаста цуста сөрв харв.

Аш сүүлднь, би муурад зогсхларн, элсн цоомг деер харч авад, хагсу өвсн деер амрад кевтв.

Көндрлго тагчг кевтсн намаг амрч авсн Бру-
тик көндөһэд, эврәннь хоңшаран мини өврт шур-
һулад, көлиннь тавгар бийим көндэв. Тигн гихнь,
мини хавтхд хот бээхиг үнрэрнь медчкэд, хот өг-
хиг нанас некжэсн бээж. Би терүнд нег зүсм өд-
мг, өрэл котлет өгвв. Цань үлдсн хотиг эврэн ду-
рн угаһар идж авчкад, кевтх орм нарнд халсн эл-
сн деер һарһж авчкад, невчкн хагсу өвс таслж
бийиннь дор делгчкэд, эврәннь хорһлжн пистү-
лэн һарһад хажудан тэвчкэд, нохан кичгиг бий-
үрн өөрдүлэд, өр цээтл унтл уга күлэх болад ке-
втвв.

Модн заагт гегэрж үзгдсн сөөһин сарин герлд
сээнэр юмн үзгдж өглго, негт көк чонин һал хойр
нүдн чигн, негт аюһин сарсхр ик нооста толһа чи-
гн болад ухандм орна. Күүнэ эврэ уга цуһар бү-
дүн модд ташрлад бултад сууцхасн болж нанд
медгднэ. Түрүн нег минут давб, дарунь — хойрд-
гч минут, тигэд, нег ээмшгнь көтрллэ, талдан
кесг ээмшгүд һарч ирнэ.

Тиим кесг ээмшг билэ, тедн тал хэлэн гиж
күзүм өвдэд, көлтэ кевтэ муурад, би гедргэн
кевтчкэд, шуд теңгр өөдөн ширтэд бээнэв.

Унтш угаһар седэд, көшэд муурсн нүдэрн
теңгрин одд тоолх болж шиидвв. Жирн һурвн од
тоолчкад, цааранднь тоолнав гихлэрн, эндүрэд
то алдчкад, нульмчкад, шүдэн ирзэлһсн бээдлтэ
нег үүлн наадк нег үүлэн көөж күцэд, амарнь цо-
кх бээдл һарһж йовсиг хэләһэд кевтв.

Дарунь, удл уга, тер хойр үүлнлэ хутхлдж
дакад нег хумхл цаһан үүлн һарч ирэд, бийэрн
сар халхлж харһутрулв.

Баглрад, харһутрж одсн үүлн тарад, дарунь
сарулдхла, ик хар модна дүрстэ үүлн чигн, шүдэн
ирзэлһсн аңгин бээдлтэ үүлн чигн тарад, уга

болж одад, одд үзгддг болад, теңгр чилгрсн цагла, нег ик самолет нисж йовснь нанд үзгдв.

Эн самолет мини өөгүр давад йовж одвзго гиж тоолад, би хорһлжн пистүлән һарһж авад хавв. Пистүлин утан төгәлдән тарад, мини хамр, амар орв. Хасн э самолетин өргн ик живрмүдтн күрч, негл герин хала ора деер күнд чолун унсн мет жиңнж э һарв.

Би адһж босвв.

Өр цээжәнә. Мини хорһлжн браунинг элсн деер күнд кевтнә. Энүнә өөр Брутик дурго бээдлтәһәр хамран арчад сууна, юңгад гихлә, сөөни бийднә салькн үзгән соляд, маднур күңшл үнртә хар ута тууж авч ирж. Чикән өгәд чиңнхләм, барун өмн-бийд төмрин э һарв. Санад-тоолад бээхнә мини зүүдн биш болж һарв. Тигн гихнә, мини өмн бийд әмтн бээж, тигәд, би айстан эс болх юмнас әәһәд бээжв.

Салан хотхрар гүүжәсн булгин уснас би уувв. Уснә бүлән бээтхә, нам халун бээж гиж келж болхмн, тигчкәд терүнәс утана амтн һарна. Энүгәр кирцхлә, булгин экнә түүмр шачах һазрт бәәх болж медгднә.

Салан цаадк ташуһар урһсн моднас цуг әмтә юмс утана түрүн үнр авчкад, моднас һарч зулцхаж, зуг шорһлжд урдк кевтән үүриннә өөр көндрлдәд йовлдад бәәцхәнә, дакад усн уга һазрар йовж зулж чадшго шар мекләс көк замгта унлтд утар татж ду һарлдад бәәнә.

Унулта нууриг би эргж һарад, модна нигтд тусв. Суулһин йоралар алхар цокжах мет, һурв дакж чаңһар төмр өөрхнд цоксн э би генткн соңсвв.

Би үрвәд уралан йовв. Ацснә тээргдснлә әдләр хуһрад унсн моддин өөгүр һазр деер шин унсн ацс, хамтхасд заагүр йовад, модн уга бичкн

назрур нарч ирвв. Энүнд самолет нег живрэрн жөөлн цаһан моднла харһж унад хэврһэрн кевтснь үзгдв. Самолет дор нег күн сууна. Эн күн эр-эсд нарһдг түлкүрэр мотор деерк бүркэсинь ар-һул цокад бөөнө.

Эн күн Фенян эцг — летчик Федосеев бээж.

Модна ацс заагур йовад, терүнүр өөрдж ирэд би дуудув. Эн, бэржэсн түлкүрэн хайчкад, нанур эргэд, санхд, босж чадшго болад, оньган өгч хэләһэд, өврж нанас сурв:

— Ай, хамаһас ирвч! Альк теңгрэс намаг авхар бууж ирвч?

— Та эсйт? — гиж, би, яһж үг келхэн медж чадад, сурвв.

— Э, би-в А, эн... — түргл унсн самолетд хариннь хурһдан күргэд, — эн мини мөрн, — гиж келв. — Хустг өглчн. Өөрхнд эмтн бөөнү?

— Василий Семенович, хустг нанд уга, дакад эн шидр нег чигн күн уга.

— Яһад уга болжахмб, хамх тусг! — гиж келчкэд, чирэнь цәһэд одв, тигн гихнь, кенчрэр боосн келэн ормаснь көндөж оркесн бээж.

— Эмтн яһсн болхв? — гиж эн келв.

— Эмтн уга, Василий Семенович. Би һанцармб, дакад, эн... мини ноха.

— Һанцармб. Э... дакад ноха?.. Чини нохачн йоста гидг ноха! Не, тигэд, буйн болтха, келич, чи энүнд һанцарн ю кежәнэч? Түүмрт шаргдсн теңгрин ки, шатсн модна үмс, нүүрс цуглулжадг болвзач?

— Василий Семенович, би ю чигн кежэхшив Би, гүүж йовад, төмр цоксн э сонсув. Тигэд, энүнд эмтн бөөдг болх гиж дотран санж йовлав. Тигн гихнь, та бөөжт. Таниг эмтн мел хээж йовц-хана.

— Тигэд, тедн күүнд тоолгджах... Би болхла,

«күн» биш болж харчана. Юунас авн эн чирэчн цуста болсmb? Шилтэ йодас, хээмнь минь, түркж авад, шуд эмн-хурдарн аэродром тал гү. Намаг ирж авх кү шулуһар илгэтхэ гиж теңд шууга талго кел.

— Теднэ өөрнь гишц бээсн намаг тедн кесг һазрар эргэд хээһэд йовж.— Сенр, күңшүн үнр-тэ сальк хавлж киилчкэд: Не, чи сонсжанч? — гиж тер келв.

— Э, сонсув, Василий Семенович, зуг би аль-даран болвчн хаалһ медхшв. Би эврэн төөрч йов-хиг та үзж эс бээнт!

— Фью, фью! — гиж летчик Федосеев ишк-рв.— Не, тиим болхла, чи ман хойран керг, мини-һәр болхла, сән биш бээдлтэ. Чи бурх-ном итк-двч?

— Та ю келжәнэт, санлт. Та, Василий Семе-нович, намаг таньсн угайт? Би — Володьклм. Танла хамдан нег герт, зун хөрн дөрвдгч патьрт бээнэлм.

— Не, Володьк! Чи чигн, би чигн бурхнд шү-тхшвдн. Тиим болхла, бурхн-шажн бээнэ гиж те-рүнд иткж нээлх керг уга. Тер модн деер давшж һарад, терүн деерэс үзсн тоотан цугтнь нанд ке-лж өг.

Энүнэ хөөн тавн минут болад би модна хам-гин деернь һарч авад, төгэлцгдән хэлэвв. Болв һурвн үзгт мел моднас талдан юм би үзсн угав... Дөрвдгч үзгт моднас дөрвн километр шахуд, мо-дн заагас үүлн өңгтэ утан өөдэндән цоонград һарчкад, сальк дахад, арһул модн тал өөрдж йовхнь үзгдв.

Салькн номһрж өглго, икәр кәдлх бээдл һар-һв. Модн деерэс бууһад цуг үзсн-медсн тоотан летчик Федосеевд келж өгүв.

Тенгр өөдэн эн хэлэв: тенгрин бээдл төвкнүн биш болв.

Летчик Федосеев уха туңнав.

— Соңслчн, чи карт меддвч? — гиж тер нанас сурв.

— Меддв,— гиж би хэрү өгүв.— Москва, Ленинград, Минск, Киев, Тифлис...

— Не, чи яһсн холаһар авч келжэхмч! Чи нам дакад бүрүц: Европа, Америка, Африка, Азия гигэд эс келвч? Кемр, би чамд карт деер хаалһ зурад өгхлэ, чи медж чадхийч гиж суржана.

Би ямаран хэрү өгхэн медж чадад бээвв.

— Василий Семенович, би энүгичн медхшв. Бидн эн тоотиг географар даславдн, зуг би мууһар...

— Э, йир хату толһав энчн! Тигэд чигн «мууһар» сурсн болхговч. Не, төр уга, мууһар меддг болхла, картар хэлэхэд тус уга. Нэ, хэлэлчн,— гиж, һарарн зааж эн келв.— Модн уга ил һазр деер һарч ав. Чирэхэрн нарн үд тал хэлэхэд зогс. Ода энүнэс невчк эргэд, чини зүн нүднәннь булңгд нарна герл тусдг болдгар зогс. Эн чини йовх үзгчн. Нааран сулчн.

Би өөрнө одад суувв.

— Не, ю медвч, келлчн?

— Зүн нүднэ булңгд нарна толь тусдгар...— гигэд, ю келжэхэн медлго эклүв.

— Нарна толь хурцар тусад бээхлэ, нүдн сохрж чигн одхмн болжана. Хэрнө, медж ав: чамд юуна тускар ухан орвчн, эн йовж йовсн үзгэсн хэврһшэн хажихэр бичэ сед, энүнэс долан-нээмн километр бээх Кальва гидг һол харһтл мел һоодан, мел тустан йов. Эн һол мел тенд эркжэн уга харһх. Кальва һолин көвөд Дөрвдгч хотхрт оньдин эмтн бээнэ: заһсчнр, модчнр, өвс хаддг

улс, анһучир дүүрн... Кен түрүлж харһсиднь келж өг. Юуна тускар келхвч?..

Үр Федосеев эвдркэ самолет талан нег хэлэчкэд, модна утана күншүн аһар киилэд толһаган зээлэд келв:

— Теднд ю келхэн... чи эврэн бийчи меджэхмч гиж тоолжанава. Би йовхар ормасн босвв.

— Зогсжа! — гиж Федосеев келв. Хэврһдк хавтхасн цаас һарһж авад нанд өгв — Бийлэһэн авч йов.

— Юнгад? — гиж би тер келсинь медж чадлго сурвв.

— Ав,— гиж тер дакад нег нанд келв.— Би гемтэд, геһһэд чигн оркхв. Хөөннь, харһсн цагтан нанд өгхч. Кемр эс харһад бээсн цагт, мини гергнд эс гиж мана комиссарт өгчк.

Төрүнэ тигж келснь нанд төрүц таасгдсн уга, тигэд, мини хойр нүднэсм нульмсн һарад, урлминь чичрэд одсн болв.

Летчик Федосеев нанур нэрлһсн бээдлтәһәр хэлэв, тер учрар би терүг күцц соңсж чадсн угав.

Өгсн цаасинь би сүүдән хавччкад, бүсэн чаһар татж авад, Брутикан ишкрэд дуудж авб.

— Арһулджа! — гиж Федосеев намаг зогсав.— НКВД-д көдлдг көдлэчнрәс кениг болв чигн эс гиж мана комиссариг нанас түрүлэд үзхләрн, түүмр болсн һазрт, хөрн дөрвдгч участкд, урж өдр арви йисн час һучн минутла би һурви кү үзсиг кел. Анһучир йовна гиж би медлэв. Намаг доргшан орад ирсн цагт тедн дорас винтовкар самолет хаснд, нег сумн бензинә бакд тусад хаһлв. Учрнь дакад медгдх. Ода чи, герой, үкс гигэд өмөрән йовлчи!

Күүнә эм харсхин төлэд хаалһ чигн, жим чигн уга ө-шуһу модн заагур зүн нүднә булчгд эркжән уга нарна герл тусдг болдгар нар хэлән

йовж, хаалһ бийдэн тодлж авч, зөвөр уужмд бә-
эх Кальва гидг һолур одна гисн — күнд зовлигта
керг.

Зуур хаалһдм күн давж һарч болшго нигт мо-
диг, сала-судлиг боли унулта һазриг төгәләд эр-
гж һарх саам нанд харһна. Кемр Федосеев чаңһ-
лж нанд эс келсн болхнь, би арв дакж эндүрж
төөрх биләв, тер юнгад гихлә, кедү чигә нар хә-
ләһәд йовсн болвчи, би мел хәрү өцклдүр хонсн
ормурн гүүһәд йовсн болж медгднә.

Би хая-хаяднь зогсад, кәлстә мацнаһан арчж
авчкад, мел өмәрән шурһад йовнав. Генн бичкн
Брутик, санхд, нанас ард үлдәд, гедрхәсн эәсн
бәәдлтәһәр мини ардас келән һарһчкад гүн йовж,
нанур юм эс меджәх бәәдл һарһж хәләнә.

Нег час болсна хөөн догши салькн экләд,
теңгр бор үүләр бүтәгдв. Баахн зуур нарн үүлн
заагур төргәр үзгдчкәд, дарунь үүлнд ташрлг-
дад уга болж одна.

Би адһсн деерән, саглж йовнав. Невчкн зуур
йовчкад, хаалһ эндүрсән медвв.

Нан тус теңгр эңгдән үүләр бүтүрв. Зүн нү-
дәрн бәәтхә, нам хойр нүдәрн хәләвчи, нарна то-
ль үзгддгән уурв.

Терүнә хөөн хойр час давб. Нарн үзгдхш. Ка-
льва һол өөрхид бәәх угань медгдхш, йовдг чидл
чигн уга, эәх ухан чигн уга, зуг икәр ундасж, му-
урч йовсн цагм билә, тигәд, аш сүүлднә, модна
сүүдрт ирж кевтүв.

«Күүнә хөв-жирһл гисн эн», — гиж би, нүдән
аньчкад, кевти бәәж, ухалжанав. — Әмд бәәһәд
соньн сән кесг юм үзхв, сонсхв гиж тоолнач. Бо-
лв, ямаран болвчи нег зеткр, аюл харһв гитхәл,
тер цагт би... Би гисн юмб? Тенд самолет хам-
хрж. Терүн тал түүмр өөрдж йовна. Тенд шавта
летчик дөң өгхиг күләж бәәдг болх. Би болхла,

тер летчикд ямаран чигн дөң өгч чадлго, ноһан деер, негл күүнэ кев-сүүдр мет кевтнэв».

Богшурһасин нэрхн дун өөрхид сонсгдв. Би чочад одув. Тук-тук, тук-тук гисн э, деерэс сонсгдв. Нүдэн секэд хэлэхлэрн, толһа тустан бүдүн модн деер суусн дятл шову би үзвв.

Эн ө-шуһу моднд эмтэ юмн уга гиж келж болшго. Энүнд доран эргэд нислдэд бээх шар, көк өңгтэ эрвэкэс чигн, нарнд торлзж нисдг мөрн царцахас чигн, оньдин жиигэд бээдг йовһн царцахас чигн бээнэ.

Намаг ормасн бослһнла, уснд орад ик гидгэр норсн Брутик нанур, шуд мини чееж өөдэн һэрэдчкэд, бийэн сегсрэд, киитн ус цацв,— тигн гихнь эн, нег һазрт усар орад һарсн бээж.

Би ормасн босад, өвстэ-модта һазрт күрч ирэд, дөч шаху алд һазрт Кальва гидг өргн холин усн дольгалж гүүжэсиг үзчкэд, икэр байрлув.

Холин көвэд ирэд, би энд-тендэн хэлэвв. Барун бийд чигн, зүн бийд чигн, усн деер чигн, холин көвэд эмтэ нег чигн юмн уга бээж. Энүнд бээнэ гисн гермүд чигн, көдлжэх улс чигн, захсчнр чигн, модд белддг улс чигн, өвс шалһар хадачнр чигн, аңһучнр чигн уга бээж. Кирцэд бээхнь, летчик Федосеев нанд зааж тэвсн Дөрвдгч хотхрас би зөвэр хажинэд, төрүн талдан һазрар һарч ирсн бээдлтэв. Болв холин телтр модна захд, энүнэс ядхдан нег километр хол һазрт утан цоонград һарч асснь, тенд нег бичкн шалашин өөр татата мөрн тергн зогсжаснь үзгдв.

Мини махмуд дотраһурм жиңисн киитн гүүсн болад одв. Кальва холиг нанд усчж һатлх керг харһв гигэд ухалад оркхларн, негл безглжэх күн кевтәһэр, көл-һарарм киитн гүүсн болад, нүрһндаларн чичрэд-эгзчнэд одвв, тер юңгад гихлэ, би сээнэр усчж чадхшв.

Болв, үнэртнь келхд, балһснд тоосх кедг за-
водин арднь бээсн боодгла эдл тиим холиг көн-
длднднь усчад һатлж чадхв гиж тоолжанав. Те-
рүнэс давхла, нам тер боодгиг һатлад хэрү ирж
чигн чаддг билэв. Дакад, һатлдг учрм юмб гихлэ,
эн боодгин хамгин гүн һазртнь усн мини өргнэс
давдго билэ.

Би холин көвэд тагчг, ду һарлго хэлэнһэд зог-
сув. Модна зорһсд, ацс, шин хадсн өвсн, усна
көвкр цаһан бөлвэс урсхул дахад көвэд йовна.

Һатлх кергтэ болсн цагт, би Кальва холиг
һатлж чадхв гиж ухалув. Чидл-арһан геһһэд, көл
алдх тиим өргн һол эн биш. Болв һол һатлхар ус-
чж йовад гүн уснас ээчкэд яах-кеехэн медж чад-
лго, баахн зуур ухаһан геһһэд, амарн хойр-нег
дакж ус балһчкхларн, урднь нег жил хооран Лу-
гарн гидг өргн биш һолд чивснлэрн эдл, усни йо-
ралднднь күрч чивэд одхан би меджэнэв.

Холин көвэд ирэд, хавтхасн күнд хорһлжн
пистүлэн һарһж авад, эргүлэд хэлэжэнһэд, холин
уснд хайв.

Эн — бичкдүд нааддг пистүл билэ. Ода болх-
ла, терүгэр нааддг цол нанд уга.

Холин телтр тал би дакад нег хэлэчкэд, һа-
рарн невчки киитн ус утхж авв. Ундан хэрүлж,
зүркэн төвкнүлж авс гигэд нег балһув. Кесг да-
кж гүүнэр киийһэн авад, көлэрн ишкэд уснур ор-
вв. Чидл-арһан алдж, бийэн муурашгон төлэд,
хэр уста элсн көвэнһэр, усн өргнэсм давтл көлэрн
ишкэд йовад йовв.

Мини ардасм зерлг аңгин дун сонсгдсн болв.
Тигн гихнь холин көвэнһэр Брутик эмсхсн гүүж
йовж.

Би терүг дуудад, хойр-нег ханяһад нульмчкад,
ус цацлго эрэд, телтргшэн усчв.

Толһаган уснас эрвжго өөдэн һарһад усчж

Йовх нанд, ода телтр көвэ күртл ик хол болж мед-гднэ, тигэд, ээшгон төлэд өмэрэн хэлэхин ормд доргшан хэлэхэд усчж йовнав.

Нол эс натлж чадхв гиж ээхэд, нег үлү аднад керг уга гиж бийэн ээтрүлж адһм угаһар уралан усчж йовнав.

Тигэд усчад йовтлм, усн киитрэд, көвөһөр бээсн урһмлмуд барун үзгт үлдв, тигнь гихнь, усн намаг тууж йовсн бээж. Болв би урдаснь медсндэн юмнас ээсн угав. Тууж чигн йовг. Мини кергм адһм угаһар улм-улм уралан... холин көвэ улмулм өөрдэд йовна, модна хамтхасд үзгддг болад ирв, зуг усн намаг элстэ холин көвөһүр хурдар тууһад йовна.

Тер саамд нанд ээх ухан орсн уга.

Усчж йовад, би ардан нег юмна э сонсув. Эргэд хэлэхэр седчкэд, ацархад хэлэсн чигн угав.

Мини ардм генткн усн цацгдад одв, тигн гихнь Брутик толһаган уснас өөдөн авад, усиг көлөрн эрэд, намаг ардасм көөж күцж ирэд, нанла туслцв.

— Чи болһалчн! Чи нанур бичэ өөрд, эс гиж бидн хоюрн чивхвдн,— гиж би хээрүцв.

Би терүнэс зулвв, болв усн өмнэсм намаг цокад хооран туув, тигэд бийүрн өөрдэд ирсн намаг Брутик көлиннь үзүрэрн татад-маажад, мини күзүн деер һархар седв.

Толһаһан уснд булхчкад, «Не, ода үкнэ гидг эн! — гиж би тоолув.— Ода арһ тасрв!»

Усн деер һарч ирэд, амарн киһһән авчкад, һарарн ус эрэд усчж йовад, нанур Брутик икэр гинж өөрдэд ирж йовсиг үзүв.

Терүг өөрдэд ирлһнлэнь, би бээсн чидлэн һарһад, Бруतिकиг бийэсн хооран түлкүв, зуг эн саамла хамр-амарм усна дольган цокв. Би амарн ус орулад, киидэн давхцад, айстан һарарн ус эрж

йовад, көл алдад, ирлһнлэм, мини ард холин көвэд эмтн цуглрад, чаһ-чаһар ду һарсн, нохас хуцсн болж нанд соңсгдв.

Тер хоорнд дакад нег дольган ирж намаг гедргән авч цокв, тигэд, сүл мини тодлж авсм юмб гихлэ үүлн һатцас нарна толь үзгдсн болж, аман өргэр аһһалһчкад, шүдән ирзэлһчкэд мини чеежәс шүүрэд авчкх бээдлтә йовсн әәмшгтә нег аңгин дүрстә толһа үзсн болж ухандм орв.

Летчик Федосеевин өөрәс һарч йовад хойр час болчкснанм хөөн, көлгд йовдг хаалһин өөрәһүр мини мөрәр Лютта ноха летчикүр әмт дахулж авч ирсиг би хөөннь медүв. Бийдән идх-уух хот сурж авхин орчд, летчик Федосеев әмтин түрүн бүркг теңгр тал заачкад, намаг күцж автха гиж заксмн бээж.

Тер асхн Ветер гидг талдан нег ноха моднд бултжасн бу-селмтә һурви кү, эн моддиг болн шин тосхсн мана заводиг чигн шатах седклтәһәр межә һатцас ирсн тедниг мөрдәд олж авб. Маднла халдснд теднә негнь үкв, хойрнь бәргдв, болв әдниг манахс аврлтан угаһар цаажлхнь медгдв.

Би гертән орндан орув. Одеярлар бийән хучад кевтхләрн, дуладад амрад очв. Хонх жиннүлдг час урдк кевәрн тук-тук гигэд ә һарад бәәнә. Хот кедг хорад бәәсн кранас усн һоожснь соңсгдна. Тигн гихнь, экм нүүрән уһажасн бээж.

Экм орж ирәд, одеярласм татад серүлв.

— Көр күн, бос! — гиж экм, эврәннь нигт хар үсән самар арһул самли бээж келв.— Цуглрси бичкдүд дунд чи йир көөрәд кесг үг келжәсичи би үүдн һатцас соңсув. «Би ормасн босад», «Уснур һәрәдәд орув», «Уралан зүткәд йовв». Генн бичкн көвүд, күүкд чамаг үнәр келжәдг болх гигәд соңсад сууцхана. Би нам чини келәд бәәсиг төртән авчашив.

— Амр юмн гиж меджэнч! Не, худл гихлэ, эврэн Кальва холиг хувцтаһан орад һатлж үзлчн!

— Иг-тиг гигэд, болх эс болх үг келэд бээнэч. Чамаг эмд бийичн Лютта ноха киилгэсчн татад, уснас һарһж авчлм! Чи нам айстан көөрл уга, тагчг бээхнч. Чини тускар би Федосеевас сурув. «Тана Володьктн чирэнь цээсн нанур гүүж ирэд, мини өмн чичрэд зогсв... Географар «му» гисн темдг авб. Кальва һол тал гүүтхэ гиж би эрэ гиж үгдэн орулв»,— гиж тер келв.

«Эинь худл болх бээдлтэ!» — гиж ухалчкад, би экиннь өмнэс хэлэхэд зогсв. Намаг яһдг чигн гигэд зөрц келжэхинь би медүв, юцгад гихлэ, намаг уга болхла, нанд зовад уульсинь хойр нүднэснь һарсн нульмсарнь хэлэхэд медүв. Зуг зовад уульсан нанд медүлхэр седсн уга. Нанла эдл тим авц-бэрцтэ.

— Володьк, бослчн. Башмгим авч ир. Цол уга болад, ода күртл одад угав,— гиж экм намаг толһагим илн бээж келв.

Экм чертеж, линейк хойран авад, шүүвртэн белдхэр һарв.

Экиннь башмг оч авхар йовхлам, Феня намаг үзчкэд,— наар,— гиж дуудв.

— Шулудхнчн, чамаг эцгм дууджана,— гиж Феня келв.

«Одхлта! Башмгт бээжэхэд чигн оч болх»,— гиж тоолвв.

Герин дөрөһэр өөдөн һарвв.

Өмнэсм Феня гүүж һарч ирэд, намаг һарасм татад, эцгүрн авч ирв. Эцгнь келэн боосн, орн деерэн кевтж. Оли зүсн эмин өөр, стол деер, нег бичкн утх болн төмр зүн бээж. Санхд, эн юм кесн бээдлтэ. Фенян эцг нанла мендлчкэд, намаг яһж төөрсиг, дакад Кальва холиг яһж олж авсиг сурад, нанла күүндв.

Һаран орнаннь дер дор шурһулад, дораснь ча-
син бээдлтэ гилвксн компас татж һарһад, эн на-
нд белг өгв.

— Ав, карт хэләһэд, кеер эндүрлго йовдгиг
дасж ав. Би чамд белг гиж өгчәнәв,— гив.

Терүгинь авв. Модн дотр Федосеевля харһсн
цагм — жил, сар, өдр компас деер бичэтэ бээж.
Терүнә дорнь «Владимир Курнаковд летчик Фе-
досеевас» гиж бичэтэ.

Уха туңһагад зогсвв. Не, тедн ода тарв! Мана
герин көвүд нанас үзг уга одцхах. Би эдниг эв-
рәннь һартан орулж авч чаджанап!

Летчикин һариг атхж мендлчкәд, терзин өөр
зогсжасн Феняһүр ирвв. Эн нанд ухандан орсн
тоотан келж өгәд бәәнә, би болхла, Феня ю келәд
бәәсинь төртән авчахшв.

Феня мини ханцнасм татад келв:

— Гем уга, зуг Брутик уснд чивж үкснд са-
нам зовна.

Брутик нанд чигн харм. Ода яахв: терүнд зо-
вад керг уга.

— Тигхд бидн Брутикд конфет эс өгсн болх-
ла, тер мадниг даххн чигн уга билә,— гиж Феня
тер нохад санань зовсн бээдлтәһәр келв.

— Терүг уснд чивж үкх гиж кен ухалжала,—
гиж би, терүг төвкнтхә гигәд келв.— Сул йовдг
ноха бәрж авдг улс ирәд, терүг бәрж авад, яршг-
тан дүрәд, игәрән һарад алад, арсинь өвчәд авч-
кх чигн бәәсмн. Тиим үкллә тер харһх чигн бәә-
смн. Аль игж үкснь сән болж чамд медгднү?

Терзәр хэләхлә, тер модн кевтән үзгднә. Түү-
мр унтрдг болвчн, энд-тенд утан цоонград һарад
бәәнә. Тенд одсн бригадмуд түүмр унтрах кергән
нурһлж күцәв.

Заводиг эргүлэд, хатханчг сунһуг хойр дамар татад батлчкж. Энүнэ өнцг болһнд буута улс өдр сө уга зогсад, заводиг харна.

Эн заводт көдлжэх мотормудин дун, оли зүсн төмрин, күнд алх цоксн э энд йовсн маднд чигн соңсгдна. Зуг заводт юн кегддгнь маднд медгдхш. Нам меддг бээсн болвчн, Ворошиловас талдан күүнд бидн келх чигн уга билэвдн.

А. Гайдар.

ДЫМ В ЛЕСУ.

(На калмыцком языке).

Переводчик Э. М. Ильджиринов.

Редактор А. Г. Балакаев.

Художник Н. Д. Будников.

Техн. редактор П. П. Ференец.

Корректор Х. Бадмаева.

Калмыцкое государственное издательство, г. Элиста, 1961 г.

Сдано в набор 5.IX-61 г. Подписано к печати 21.X-61 г.

Авт. л. 1,15. Уч.-изд. л. 1,2. Печ. л. 1,64.

Бумага 84×92¹/₂. Бум. л. 0,5. Тираж 500 экз.

Заказ № 5414. Цена 4 коп.

Краевая типография, г. Ставрополь, ул. Артема, 18.

Цена 4 коп.

P2
Г14
6459